

Hálózatok és hálózatépítési gondok a társadalomtudományi információ és dokumentáció terén

Networks and networking in social science information. Ed. By T. Földi. Budapest, FID, 1984. 111 p. /FID Studies in Social Information Science Information and Documentation. Vol. 4./

A szakirodalmat rendszeresen tanulmányozó olvasó nyilvánvalóan tisztában van a hálózatok fogalmával, mégis megdöbbenéssel tapasztalhatja, hogy a hálózatokra vonatkozó definíciók a gyakorlatban mennyire eltérők. A hálózatokról szólva a kooperáció, a kooperáció és a koordináció, a fizikai feltételek összessége, a bibliográfiai és egyéb erőforrások egyesítése éppúgy kulcsszavaknak számítanak, mint a számítógépre alapozott információs együttműködés. Mi több, egyes értelmezések szerint mindenfajta intézményközi együttműködés információk feldolgozása és szolgáltatása céljából már információs hálózatként értelmezhető. Nem véletlen tehát, hogy a hálózatokra vonatkozó szakirodalom meglehetősen gazdag. Az azonban már inkább szemet szúrhat, hogy a sikeres hálózatokról, hálózatépítési erőfeszítésekről vajmi kevés olvasható. (Természetesen itt a valóban sikeres hálózatokról van szó . . .)

A különböző rendű és rangú, felépítésű és dimenziójú hálózatok vizsgálata, tapasztalatainak elemzése, továbbfejlesztési irányainak értékelése annál is inkább tanulságos lehet, mivel a hálózatépítés és működtetés gondjai – típustól nem függetlenül, de a társadalmi-gazdasági különbözőségeik ellenére is – meglehetősen hasonló képet mutatnak az egyes országokban. Ez egyebek közt arra utal, hogy a könyvtári és információs intézmények közötti együttműködést ill. a hálózatok létrejöttét nem utolsósorban a keményedő gazdasági feltételek csaknem mindenütt jelentkező objektív szükségszerűsége is motíválja.

E koncepció keretében született az a tanulmánykötet, amely intézményközi, országos és nemzetközi hálózatokra vonatkozó javaslatokat, erőfeszítéseket, esettanulmányokat tartalmaz és a hálózatépítés egyes elméleti aspektusaival is foglalkozik. A kötet a FID Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Bizottsága (FID/SD) által indított és gondozott sorozat negyedik kötete, amely a célkitűzéseknek megfelelően folytatja az eddig megjelent kötetek által követett gyakorlatot: felhívni a figyelmet a társadalomtudományi információ és dokumentáció legaktuálisabb kérdéseire, megoldásokat ajánlani, s értékelni a tapasztalatokat.

Pusztán a tanulmánykötetben szereplő dolgozatok címeinek felsorolása is felkeltheti a szakemberek érdeklődését a téma iránt: „Szervezetközi hálózatok problémái: társadalomtudományi információ és dokumentáció a Német Szövetségi Köztársaságban (Néhány szociológiai szempont)”; „Skandináv hálózatok a közgazdasági és a

vállalatgazdasági információ terén”; „Ausztria és a hálózatok”; „A holland kutatási információs rendszer koordinációja: egy keletkezőben levő hálózat problémái és perspektívái”; „A társadalomtudományi információ és dokumentáció hálózatának problémái és perspektívái Magyarországon”; „Az országos főhatóságok könyvtári és információs hálózatának létrehozásából adódó gondok”; és „Az Iszlám Fejlesztési Bank közgazdasági információs rendszerének létrehozására irányuló javaslat”.

M. Herfurth (NSZK) szervezetszociológiai és rendszer-szemléletű megközelítést alkalmaz a nyugatnémet tapasztalatok összegzése során. A szervezeten belüli kapcsolatok elméleti vizsgálata különböző fejlődési modelleket (pl. evolúciós modell, az erőforrásoktól való függés modellje) ismer, amelyeknek a valósággal történő konfrontációja rávilágít a hálózatépítési erőfeszítések korlátaira és lehetőségeire. A tanulmány következtetései nem derülátóak: az NSZK-ban eddig még nem jöttek létre az átfogó, valóban szervezeten belüli együttműködést képviselő hálózatok. A jelenlegi fejlődési irányzatok alapján megállapítható, hogy az intézményeken belüli és az intézményközi növekvő mértékű differenciáció, az egyes intézmények fokozódó professzionalizálódása és erősödő autonómiája a jellemző. A szabályozással és az integrációval kapcsolatos feladatokkal az érintett szervezetek nem önálló kezdeményezés alapján foglalkoznak, ellenben sikeres erőfeszítéseket tesznek saját céljaik és identitásuk legitimálására. A növekvő differenciáció következtében keletkező problémák megoldásának (a normatív és a szervezeti cselekvési módok intézményivé tételének) hiánya és az információs-fejlesztési programok kritériumrendszerének elégtelen volta oda vezet, hogy ún. antirendszerek jönnek létre, amelyeknek mozgatóit szabadpiaci erők vagy speciális érdekcsoportok adják. Mindezek a jelenségek az egész információs és dokumentációs terület válságtüneteiként érzékelhetők. Mégis megvan a remény, hogy a jelenlegi intézményi struktúra egyes részei megfelelnek a különböző társadalmi igényeknek, s a szervezeten belüli együttműködés a presztízserdekek mellőzésével, s bizonyos önkéntesen vállalt korlátozásokkal lehetővé teszi az olyan típusú hálózatok megteremtését, amelyekben az egyes intézmények az általuk legjobban ellátható feladatok végzésére specializálódhatnak. Ugyanakkor a pénzügyi és technológiai változások függvényében olyan hálózati feladatok megvalósítását tűzik ki célul, amelyek végrehajtása csak együttműködés útján lehetséges vagy együttműködés útján a leghatékonyabb.

A skandináv országok közgazdasági és vállalatgazdasági információs együttműködésének példáját K. Ruokonen (Finnország) írja le. A helyzetfelmérésekből kitűnt,

hogy az együttműködési erőfeszítések mai sikere a skandináv országokban a tradicionális szolgáltatások terén megnyilvánuló együttműködési készség eredménye. Az ötvenes években megindult nemzetközi, regionális kooperáció skálája a Scandia-tervtől kezdődően a közös katalógusok létrehozásától az osztályozási tevékenység összehangolásán át a számítógépek közös üzemeltetéséig terjed. Annak ellenére, hogy a legkülönbözőbb együttműködési programokban igen nagy számú intézmény vesz részt az adott szakterületen (1982-ben 42 könyvtár 17 nemzetközi, regionális vagy országos hálózatban tevékenykedett), a hálózati erőfeszítések sikere szinte „meglepő”. A szerző véleménye szerint a közös kulturális és történeti hagyományok, a hasonló gazdasági feltételek és nem utolsósorban a jó személyi kapcsolatok együttesen teremtették meg a kedvező légkört az olyan feladatok megoldásához, mint pl. a skandináv közgazdasági és vállalatgazdasági folyóiratok számítógépes (nyomtatott és online módon igénybe vehető) indexe (Scandinavian periodicals index in economics and business – SCANP) vagy a finn közgazdasági gyűjtőkörű könyvtárak állományát alapul vevő BILD (Bibliographic index of library documents), amely a tervek szerint hamarosan egész Skandináviára kiterjed.

Szerényebb eredményekről számolhatott be az osztrák *H. Jobst*, aki az országos ill. a nemzetközi információs függőség különböző aspektusait elemezte az Ausztriában igénybe vett és működtetett társadalomtudományi információs hálózatok kapcsán. Alighanem a kis, ipari országok számára közös gond a nemzetközi információs hálózatok „egyoldalúsága” (a „kis nyelveken” vagy „kis országokban” keletkező szakirodalom mellőzése). Megállapításai szerint az osztrák társadalomtudományi szakirodalomnak csupán elenyésző hányadról lehet információkat szerezni a nagy nemzetközi hálózatok útján. Ily módon reális a veszély az információs kiszolgáltatottság vagy függőség, amelynek kapcsán nem egy esetben az USA-ról, mint az információs ipar „OPEC-éről” szólnak. Egyáltalán nem elhanyagolható az információ nemzetközi terjesztés során való deformálódásának gondolja. Ez különösen igaz a társadalomtudományokra, s legnyilvánvalóbbá az angol nyelvű szakirodalom csaknem kizárólagos egyeduralmának fényében válik. Országos szintű koordinációra van szükség az információs szektor hatékonyságának növelése céljából, ezt azonban az információs és dokumentációs szolgáltatások viszonylag nagy száma, a minimális technikai feltételek megteremtéséhez szükséges anyagi eszközök hiánya és az érintett szervezetek motivációjának alacsony szintje ill. valamilyen anyaintézménytől való erős függőségük akadályozza. A technikai eszközök szélesebb körű bevonása ill. az erre alapozott együttműködés azonban a siker záloga lehet, ha időben felismerik a gépi adatfeldolgozás legújabb fejleményeinek veszélyeit (pl. a szabványosítás csaknem megoldhatatlan problémái a

mikro- és miniszámítógépek használata terén). Figyelemre méltó jelenség az is, hogy az új technika alkalmazása megnöveli a kis intézmények kompetenciáját, amelyek saját partikuláris céljaik megvalósítása érdekében formális – ún. „szürke” – hálózatokat alakítanak ki.

A. F. Marks (Hollandia) a holland CILO (Coordination of Information about Current Research) projekt megvalósítási folyamata kapcsán rámutat a hálózati kooperációk pozitív és negatív vonásaira. Míg a pozitív elemeket a koordináció és a kooperáció képezik, addig az is nyilvánvaló, hogy a hálózatok olyan komplex egységek, amelyek feszültségekkel, érdekkonfliktusokkal terhesek. A hálózatok szervezeti és technikai-módszertani jellemzőik szerint kategorizálhatók, amely osztályozás szerint a CILO a folyó kutatások nemzeti-országos szintű, teljes mértékben számítógépesített, multidiszciplináris, decentralizált és horizontális nyilván tartási rendszerének létrehozását tűzi ki célul. A projekt végrehajtását egyébként nem kis mértékben hátráltatja az a – sok más országban is érzékelhető – körülmény, hogy nincs átfogó és konzisztens politika a könyvtárakra ill. a dokumentációs és információs szolgáltatásokra vonatkozóan. A holland kormány rendkívül óvatosan kezeli a tudományos információ és dokumentáció kérdését annak érdekében, hogy a szolgáltatások minőségét ne veszélyeztesse a gazdasági megfontolások túlzott mértékű érvényesülése. A megfelelő politika kialakítása azonban nemcsak a nagyszámú érdekelt intézmény pozitív hozzáállásától, hanem olyan tényezőktől is függ, mint pl. a projektért felelős, monolitikusnak nem nevezhető holland Oktatásügyi Minisztérium szervezeti viszonyainak alakulása.

A magyar társadalomtudományi információ és dokumentáció fejlődésének történetét, s ezen belül a hálózatépítési törekvéseket és eredményeket *Rózsa György* foglalta össze személyes véleményének közreadásával. A több mint két évtizedes múlta visszatekintő erőfeszítések ellenére bizonyos hátráltató tényezők Magyarországon is éreztetik hatásukat. Noha a hatvanas évekre kialakultak a hálózatoknak a centralizáció alapelvein nyugvó koncepciói, számos feltétel – éppen az abban az időben kibontakozóban levő gazdaságirányítási reformmal összhangban – a koordináció és a kooperáció ellen hatott. Az önállóságukat feladni nem szándékozó intézmények csak saját érdekeiknek megfelelő mértékben voltak hajlandók részt venni a hálózati, együttműködési törekvésekben. A társadalomtudományi információs és dokumentációs együttműködés jelenlegi koncepciója szerint a koordinációt szakterületenként kell megvalósítani, ún. bázisintézmények segítségével, méghozzá olyan érdekorientált szervező erő alkalmazásával, amelynek egyik alapvető eleme a számítógépes technika felhasználásának központi támogatással történő elősegítése. Az intézményi ill. a szakterületi érdekek e rendszer révén konkrét formát nyernek, s így megnöveked-

szik az érdeklődés az együttműködés iránt. A hangzatos deklarációk és felszólítások helyett az érintett intézmények anyagi – és ehhez kapcsolódó szakmai – támogatást kapnak, ami kedvezően hat az együttműködési szándék kibontakoztatására; azaz a vitatott technikai kérdések és a nem ritkán presztizsféltésből származó akadályok ellenére is úgy tűnik, hogy az érintett intézmények alapvetően egyetértenek az együttműködés szükségességével.

A kötet két utolsó tanulmánya hálózatépítési javaslatokat ismertet. *E. Kohl* (NSZK) a nyugatnémet főhatóságok számára létrehozandó információs hálózatok előnyeinek és hátrányainak tárgyalása során megállapítja, hogy az ilyen típusú hálózatok számos vonatkozásban eltérnek más könyvtári és információs hálózatoktól. Mindenekelőtt a főhatóságok információs hálózatai esetében alkotmányjogi kérdéseket is figyelembe kell venni, s emellett a hálózatok irányító szerveinek valamely főhatóságon belül kell működniük, ami óhatatlanul is kettős függőségi viszonyok ill. lojalitási konfliktusok kialakulásához vezet. Az ilyen típusú hálózatokban résztvevő könyvtárak szükségképpen eltérőek nagyságukat, szolgáltatásait és az általuk nyújtott információk minőségét tekintve. A főhatóságok információs hálózatainak természetesen a parlamenti könyvtár képezi a központi elemét, s így a hálózatokba tartozó könyvtáraknak az ott elfogadott és gyakorolt szakmai színvonalú tevékenységekhez kell alkalmazkodniuk. Ezzel együtt az említett hálózatok költséghatékonyasága más könyvtári és információs hálózatokénál magasabb, mivel a főhatóságok hatóköre eleve megszabja az érintett könyvtárak egymást kiegészítő gyűjteményét és szolgáltatásait.

H. M. Foudeh (Szaud-Arábia) az Iszlám Fejlesztési Bank kifejlesztés alatt álló információs rendszerét vázolta fel. Az igényeket világosan megfogalmazó koncepció a szükséges információk típusát, forrásait, bibliográfiai ellenőrzését és az információk begyűjtését jelöli meg a rendszer fő elemeiként. (A feladat nagyságát jellemzi, hogy a Bank negyven tagországból tizenhétben nincs kurrens nemzeti bibliográfia sem.) A koncepció a Bank

tagországaiban kijelölendő közgazdasági információs központok és az Iszlám Fejlesztési Bank központi információs egysége közti hálózatot a Bank infrastruktúrájának alapvető összetevőjeként értelmezi, amelynek fő bázisa a számítógépes információs rendszer.

A hálózatépítés közös törekvései – a kötet tanulmányai szerint – a különböző intézményekben, országokban és régiókban azonos forrásból származtathatóak (bizonyítsák ezt akár a Koránból vett idézetek, akár az Unesco vonatkozó irányelvei). A kooperáció bármely formájának alkalmazásában fontos szerep jut a kulturális-történelmi háttérnek. Emellett az intézmények és az adott ország nagysága is közrejátszanak a hálózatok megvalósítási folyamataiban (kisebb országok hajlamosabbak lehetnek az együttműködésre), csakúgy mint a meghatározott gazdasági és műszaki fejlettségi szint. Mindezek azonban csupán a szükséges feltételt jelentik. *Döntő* az állam információs és dokumentációs területre vonatkozó politikája, amely lehet autark vagy kooperációra-orientált, dirigista vagy liberális stb., ill. képviselhet a különböző szempontok szerint valamiféle átmeneti változatot is. A legtöbb országban az „átmeneti” forma az uralkodó, igaz, nem ritka a vonatkozó állami politika teljes vagy részleges hiánya sem. Nem lehet véletlen, hogy több tanulmány hivatkozik presztizsokokra, feszültségekre, érdekkonfliktusokra. A hálózatok tehát nem mentesek a szubjektív okokból fakadó gondoktól, amelyek feloldásában az említett szervezetszociológiai megközelítés hasznos lehet.

Sikeresebb hálózatok, együttműködési formák létrehozásához természetesen e kötet sem adhat kész receptet, legfeljebb csak ötleteket. Hasznos segédeszköz lehet ugyanakkor a különböző szintű együttműködések, kooperációk és információs hálózatok tervezői, üzemeltetői és értékelői számára az elméleti kategorizálás eszközeként és az együttműködési lehetőségek (és korlátok) azonosítása révén.

(Hegedűs Péter)

Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem
Központi Könyvtára

TRAINING OF INDUSTRIAL INFORMATION OFFICERS

címmel megjelent az ipari szakinformátorok képzése tárgyában 1983. szeptember 29-én Budapesten tartott FID szeminárium előadásainak anyaga angol nyelven. A kiadvány korlátozott példányszámban, 200,- Ft-os áron kapható az OMIKK Szerkesztési Főosztályán, Budapest VIII., Reviczky u. 6. III. em. 309.